

OHLASY ESTETIKY BENEDETTA CROCEHO V ČECHÁCH NA POČÁTKU 20. STOLETÍ

ANNALISA COSENTINOVÁ

Filozofie umění Benedetto Croceho se v Čechách netěšila velkému ohlasu, přestože český překlad jeho *Estetiky* z roku 1902 vyšel už v roce 1907,¹ tedy hned po překladu francouzském (1904) a německém (1905). Přímý vliv Croceho je patrný snad jedině v myšlení Josefa Bartoše, překladatele *Breviře estetiky*.² Uvedu zde několik poznámek o tom, proč tomu tak asi bylo.

Benedetto Croce, filozof, literární kritik, historik, snad nejznámější představitel evropského novoidealistického myšlení, byl v první polovině našeho století bezpochyby dominantní postavou italské kultury. Jeho dílo bylo sledováno se stálým zájmem rovněž v zahraničí, jak dokazují četné překlady jeho knih (v roce 1922 byla první – teoretická – část *Estetiky* přeložena dokonce do japonštiny) nebo například okolnosti vzniku *Breviře* (v roce 1912 měl Croce zahájit akademický rok na americké univerzitě v Houstonu, ale místo toho, aby jel do Spojených států přednášet, napsal stručný úvod do estetiky³). O všeobecném zájmu svědčí ovšem diskuse, které doprovázely uveřejnění Croceových prací.

Probíráme-li české studie, recenze a zprávy týkající se Croceho docházíme k názoru, že se v Čechách diskuse o jeho estetickém díle v podstatě nevyvinula. Studie Emila Frankeho a Josefa Bartoše,⁴ překladatelů Croceových estetických prací, mají určité ambice, ale zůstaly takřka ojedinělé.

¹ B. Croce: *Estetika vědou výrazu a všeobecnou lingvistikou*, se svolením autora podle 2. vydání z italštiny přeložil a úvodem opatřil dr. E. Franke, Praha 1907.

² B. Croce: *Breviř estetiky*, Praha 1927.

³ Srov. *Avvertenza* (1913), in B. Croce: *Breviario di estetica (Aesthetica in nuce)*, ed. G. Galasso, Milano 1992, s. 11-13.

⁴ Srov. například E. Franke: *Úvod*, in B. Croce: *Estetika vědou výrazu a všeobecnou lingvistikou*; Praha 1907, s. 3-27; O Croceově estetice, *Česká mysl* 1908, s. 401-414 (jde vlastně o lépe zpracovanou variantu citovaného *Úvodu*); J. Bartoš: K charakteristice B. Croceově, *Naše doba* 1922, s. 452-457, 529-533; Benedetto Croce filozof, in B. Croce: *Breviř estetiky*, Praha 1929, s. 5-50.

Informace o Croceovi jsou nejednou převzaté z cizího tisku,⁵ kdežto recenze se týkají převážně překladů jeho knih do němčiny. Například Arne Novák věnoval podrobnou recenzi německé antologii Croceových dějepisných statí; Novák připomíná český překlad *Estetiky* a zároveň upozorňuje na to, že "Němci mají překlady všech hlavních Croceových děl a značnou kritickou a polemickou literaturu o největším soudobém žáku Hegelově".⁶ Jak čteme v dopise Crocemu z 20. listopadu 1906, Franke znal Croceův spis o Hegelovi vydaný v témže roce, *Ciò che è vivo e ciò che è morto nella filosofia di Hegel* (Co je živé a co je mrtvé v Hegelově filozofii),⁷ ale reagoval teprve na německý překlad (1909)⁸ této knihy obsírným referátem,⁹ v němž je patrný jeho obdiv k italskému mysliteli, jehož *Estetiku* přeložil nedávno, a to navíc, jak stojí na titulním listě, "se svolením autora podle italského originálu". Jak český, tak německý překlad *Estetiky* byl pořízen podle druhého ital-

⁵ "Známý italský estetik Benedetto Croce vydal knihu obsahující 'Poznámky filozofovy ke světové válce' (...). Německá kritika vítá brzký německý překlad zajímavé knihy a pochvaluje si zejména objektivnost, s jakou se snažil filozof vysloviti svůj soud o nešťastném čase" (btk [= V. Brtník], Zvon 23, 1922/23, s. 240)

"La Vie des Peuples otiskuje výroční zprávu, kterou o dnešním stavu italské literatury podal výboru francouzského Spolku spisovatelů Paul Guiton. Vybíráme několik dat z tohoto velmi instruktivního a přehledného pojednání. V předválečné Itálii bylo několik skupin, z nichž nejvýznamnější a nejučtější, sdružená (...) okolo florentské *Voce* (...), vedla četné a pravidelné vítězné polemiky, hlavně proti neapolské škole Benedetta Croceho, který se svými žáky a stoupenci (Giovanni Gentile, Antonio Borgese, literární orgán *Critica*) představuje italský hegelianismus" (J. K. Kopal: Literární hnutí v Itálii, *Nové Čechy* 1924, s. 386).

"...není oboru italské kultury, do něhož by nebyl zasáhl univerzální duch Benedetta Croceho. Zpráva, z níž toto čerpáme, dodává, že dal-li Dante svému národu jazyk, vytkl mu nyní Croce směr" (lf [= K. Líkař], Zvon 24, 1923/24, s. 476).

"V poslední Slawische Rundschau referuje W. Giusti o ohlasu vlašských překladů ze slovanských literatur poslední doby a zmiňuje se také o knihách českých. (...) I v Itálii, zemi klasické, došel Haškův Švejk úspěchu, ba sám vůdčí kritik světového rozhledu B. Croce neodepřel mu pochvaly" (ill. [= A. Novák]: Čeští spisovatelé v Itálii, *Lidové noviny* 30. 1. 1930).

⁶ A. Novák: Benedetto Croce, Zur Theorie und Geschichte der Historiographie. Aus dem Italienischen übersetzt von Enrico Pizzo (Tübingen 1915), *Český časopis historický* 1915, s. 247-248, pozn. 1.

⁷ "Und meinen besten Dank für die mich ehrende Widmung Ihres schönen Buches über Hegel..." píše E. Franke v dopise Crocemu ze dne 20. 11. 1906 (č. 351, Archivio della Fondazione Biblioteca Benedetto Croce di Napoli).

⁸ B. Croce: *Lebendiges und Totes in Hegels Philosophie*, Heidelberg 1909.

⁹ E. Franke: Kritické ocenění Hegelovy filozofie, *Přehled* 9, 1910/11, s. 401-403, 411-412.

ského vydání;¹⁰ je pravděpodobné, že práce E. Frankeho navázala na německou verzi.¹¹ Skutečnost, že znalost Croceho byla tedy také u jeho překladatele aspoň částečně zprostředkována němčinou, potvrzují Frankovy dopisy Crocemu, psané většinou německy.¹²

Ve své knize *Umění: Úvod do estetiky* z roku 1922 Bartoš informuje čtenáře, že studoval celé filozofické dílo B. Croceho "v originálním textu";¹³ Croceův *Breviář estetiky* však přeložil částečně z francouzštiny,¹⁴ což však není podstatné: souvisí to s překladatelským územím doby, který nebyl tak přísný, pokud jde o zásady věrnosti a původnosti. Je ostatně známo, že na přelomu století a ještě za první republiky byl v Čechách vztah k německé a francouzské kultuře z mnoha důvodů privilegován, i když tato "preferenční" nebyla vnímána jako samozřejmost.¹⁵ Jisté ovšem je, že vztah k estetickému dílu Benedetto Croceho byl do značné míry nepřímý, a to také ze strany obou překladatelů jeho estetických děl.

¹⁰ Srov. B. Croce: *Aesthetik als Wissenschaft des Ausdrucks und allgemeine Linguistik (Theorie und Geschichte), Nach der zweiten durchgesehen Auflage aus dem Italienischen übersetzt von Karl Federn*, Leipzig 1905.

¹¹ Sám Croce ji musel doporučit Frankemu, který píše: "Ich übersetze freilich nach der zweiten Ausgabe Ihrer *Estetica*. Auch ist mir die deutsche Übersetzung von Federn bekannt" (E. Franke, cit. dopis Crocemu z 20. 11. 1906).

¹² V archívu Nadace Knihovny Benedetto Croceho (Archivio della Fondazione Biblioteca Benedetto Croce) v Neapoli jsou uloženy z doby 1906-1912 čtyři Frankovy dopisy v němčině a tři pohlednice, z nichž dvě jsou psány německy a jen jedna – obsahující krátké poděkování – italsky. Citovaný dopis z 20. listopadu 1906, nejspíš jeden z prvních, které Franke Crocemu napsal, obsahuje také omluvu za to, že je psán německy. "Noch ein Wort der Entschuldigung. Ich erlaube mir in deutsche Sprache meinen Brief zu schreiben. Das ist sicher unhöflich. Und doch bitte ich es mir nicht zu verübeln. Das Italienische beherrsche ich nur so weit, das ich mit gutem Gewissen an die Übersetzung herantreten darf. Aber einen Brief in italienischer Sprache wage ich nicht zu schreiben. Um so weniger an den Meister der Sprache, wie Sie es sind."

¹³ J. Bartoš: *Umění (Úvod do estetiky)*, Praha 1922, s. 7.

¹⁴ "Monsieur, il y a sept années, j'ai l'occasion de lire pour la première fois votre 'Breviario' en italien et la lecture me fort intéressait. J'ai fait des notes et j'ai traduit les premiers quatre chapitres pour mon propre usage (...). Cette année-ci (...) j'ai été invité (...) de faire paraître ma traduction. J'ai revu ce qui était traduit, j'ai ajouté encore le cinquième et le sixième chapitre d'après l'édition française" (J. Bartoš: dopis Crocemu z 9. ledna 1928, č. 152, Archivio della Fondazione Biblioteca Benedetto Croce di Napoli).

¹⁵ "Česká inteligence snad přijme velikou myšlenkovou práci italského filozofa tím radostněji, když se jí poskytuje příležitost vybavit se částečně z německé filozofie, která příliš jednostranně působí na české myšlení" (E. Franke: *Úvod*, in B. Croce: *Estetika vědou výrazu a všeobecnou lingvistikou*, Praha 1907, s. 26-27).

V roce 1922 si Bartoš stěžuje na to, že "my, kteří jsme se tak intenzívně ve filozofii vyrovnávali s novokantisty, s bergsonismem a pragmatismem, Croceho jsme jaksi nechávali stranou. Činnost E. Frankeho jest tu vlastně ojedinelou, a hlubšího ohlasu se jí nedostalo".¹⁶ Když v roce 1928 český překladatel *Breviře* píše Crocemu, znovu připomíná tuto okolnost: "Je regrettais toujours que vous fussiez assez peu connu en Tchécoslovaquie (nous avons seulement les traductions de votre Esthétique, des essais sur le baroque et du 'Bréviaire'), et je m'efforçais de combler cette lacune par mes articles".¹⁷ Jistá Bartošova "koketérie", jeho snaha ukázat obdivovanému mistrovi¹⁸ vlastní zásluhy, hraje tady pravděpodobně nemalou roli, vzhledem k tomu, že není tak úplně pravda, že v roce 1928 Croce byl v Čechách "peu connu": jeho dílo bylo stále sledováno, i když zejména zprostředkovaně. Svědectví o tom nechybí, a poněvadž Bartošův zájem byl zaměřen hlavně na Croceovu filozofii umění, podobná svědectví vlastně ani nepopírají obsah jeho poznámek. S jistou dávkou nadsázky je totiž možné tvrdit, že proslulý profesor Croce, kterému v roce 1947 Karlova univerzita udělila čestný doktorát, byl v Čechách málo známý jako estetik, nebo přesněji řečeno, že jeho estetika nevyvolala u českých intelektuálů velký zájem: zní to možná divně, ale má to své důvody.

Jak známo, v prvních desetiletích 20. století byly otázky literární kritiky v českém literárním systému již takřka tradičně ve středu zájmu a jistě se těšily větší pozornosti než otázky "všeobecné" estetiky. "Za několik stránek z Croceho byli bychom dali – právem ostatně – celého d'Annunzia [sic],"¹⁹ psal Ferdinand Peroutka v článku věnovaném literární kritice. F. X. Šalda, literární kritik, nešetří projevy obdivu ke Crocemu, kterého označuje za "největšího dnešního kritika italského a vynikajícího estetiky",²⁰ pro Šaldu je totiž Croce především velký literární kritik, a není tedy náhodou, že první ročník *Zápisníku* obsahuje Šaldův překlad Croceovy studie o Schillerovi,²¹ uvedené jako "příklad kritiky vpravdě mužné, dů-

¹⁶ J. Bartoš: K charakteristice B. Croceho, cit. dílo, s. 452.

¹⁷ J. Bartoš: cit. dopis Crocemu z 9. ledna 1928.

¹⁸ A to Bartoš myslel vážně: "Votre admirateur: Josef Bartoš" podepsal dopis Crocemu z 22. února 1928 (č. 153, Archivio della Fondazione Biblioteca Benedetto Croce di Napoli).

¹⁹ Nutná kapitola o kritice (1928), cit. podle F. Peroutka: *Sluš-li se býti realistou*, ed. D. Bohdan, Praha 1993, s. 64.

²⁰ F. X. Šalda: *Glosy, Novina* 4, 1910/11, s. 351.

²¹ B. Croce: Schiller, *Šaldův zápisník* 1, 1928/29, s. 187-192, 213-218, 254-255.

myslné a důsledné".²² Sám Šalda, kterého asi nikdy nikdo nepodezíral z úmyslu vytvořit estetický systém, byl ve studii Ferdinanda Pujmana z roku 1918 charakterizován jako "český Croce".²³

Arne Novák, který Croceho nepochybně četl, aspoň v českém a německém překladu,²⁴ ve své knize *Kritika literární* z roku 1916 popisuje jeho názory poněkud nejasně, jako zvláštní syntézu Brunetièrova a Diltheyova myšlení;²⁵ zřejmě přitom zapomíná mimo jiné na Croceův upřímný odpor k psychologismu. Toho si dobře všiml Otokar Fischer, odborník psychologické kritiky (autor *Otázek literární psychologie*, dalšího spisu o literární kritice, který vyšel v roce 1917, tedy o rok později než Novákova *Kritika literární*). Fischer správně rozpoznal také jen zdánlivý empirismus estetiky B. Croceho, ale neprohloubil další klíčovou otázku jeho myšlení, tedy vztah mezi intuicí a rozumem; píše totiž o totožnosti "mezi básníkovým výrazem a názorem",²⁶ a u pojmu intuice se vůbec nezastavuje.²⁷

²² Tamtéž, Šaldova poznámka na s. 187. Další důkaz toho, že si Šalda vážil Croceho především jako kritika, čteme v pasáži o Stendhalovi: "Croce na několika mistrných stranách, které zůstanou vždycky mezi příklady veliké kritiky, usvědčil z omylu Brunetièra a jiné kritiky francouzské..." (F. X. Šalda: *Budoucnost románu, Šaldův zápisník 2, 1929/30, s. 157*).

²³ F. Pujman: *Zrodový okamžik, Sborník F. X. Šaldovi k padesátinám*, ed. R. Malý a F. Pujman, Praha 1918, s. 144. Pujmanovo srovnání komentoval ironicky O. Sus: *Prehistorie Šaldovy symbolické estetiky a její kontext, Estetika 1967, s. 321*. Už Bartoš spojoval Croceho a Šaldu: "Literární zjev jest problémem samým o sobě, který nemůže být vysvětlován jaksi sociologicky, z minulosti; toť zkušenost, kterou učinil Croce v Itálii a Šalda u nás..." (J. Bartoš: *K charakteristice B. Croceho, cit. dílo, s. 453*).

Šalda srovnává Masarykovy estetické úvahy s estetikou B. Croceho, přičemž považuje Masaryka za Croceho předchůdce: "A zde blíží se Masaryk velmi těsně k pojetí Croceho, předjímá je do jakési míry..." Položte místo Masarykovy 'nazíravosti plastické' nebo 'smyslné' intuici a máte in nuce základní kostru estetiky Croceovy" (Masarykův poměr ke krásné literatuře [1925], *Studie literárněhistorické a kritické, Dílo 40, Praha 1937, s. 279, 280*).

²⁴ Srov. například výše citovaný referát o Croceových historiografických studiích (pozn. č. 6). Frankeův překlad *Estetiky* se vyskytuje v literatuře uvedené na s. 74 cit. Novákovy knihy *Kritika literární I (Metody a směry)*.

²⁵ "Z těchto dvou táborů, jednak z odborné družiny literárních historiků, jednak ze středu filozoficky založených psychologů umění hlásí se reakce proti kritice sociologické. Onu skupinu představuje nejmohutněji francouzský dějepisec literární Ferdinand Brunetière; německý filozof a historik myšlenkového vývoje evropského Vilém Dilthey vyjádřil nejpřesněji zásady této psychologie básnické; myšlenky obou samostatně pojal a prohloubil vlášský krasovědec Benedikt Croce" (A. Novák: *Kritika literární I: Metody a směry, s. 66-67*).

²⁶ "... nově oživající směr estetiky, budované na zkušenosti a směřující přece k výkladům dogmatickým, směr, jenž má vlivnou přímluvkyni např. v estetice Croceově (...). Stoupenci této metody, která stanoví naprostou totožnost mezi básníkovým výrazem a názorem, literární psychologii nepotřebují..." (O. Fischer: *Otázky literární psychologie, Praha 1917, s. 9*).

Josef Bartoš se považoval za žáka B. Croceho. Prohlašuje to hned na začátku svého spisu o estetice²⁸ z roku 1922 a na Croceově estetickém myšlení zakládá i program Českého časopisu estetického, který redigoval necelý rok, od dubna 1920 do ledna 1921: "Naším ideálem musí být estetiky jiná, nežli je ta, již pěstují Němci. Myslím, že mnoho dobrého u nás způsobiti může vliv Croceův."²⁹ V tomto programovém článku si Bartoš stěžuje na "dokonalý chaos"³⁰ tehdejší estetiky; krizi estetiky přičítá hlavně "existenci estetik speciálních", které nahradily estetiku "všeobecnou".³¹ Staví se otevřeně proti "přírodovědecké metodě" Otakara Hostinského, a volá tedy po estetice, která je "filozofií, tj. vědou o duchu (...). Pravá estetika má svou odlišnou metodu a nemůže být s psychologií a se sociologií směřována, a tato metoda její je metoda spekulativní."³² Jak zdůraznil Oleg Sus, Bartoš se pokusil vytvořit svým časopisem "opoziční platformu zaměřenou proti tradici školy Hostinského";³³ jeho článek může být tedy považován za reakci na programovou studii Otakara Zicha uveřejněnou v České mysli v roce 1919. Zichův estetický program je nejen "empiristický", ale také vědomě a otevřeně "psychologický".³⁴ Pokud jde o metodu, Zich přijímá naprosto nespekulativní postupy fyziologie,³⁵ polemizuje s "běžnou estetikou", která "opakuje dokonce v různých obměnách staré názor-

²⁷ O. Fischer opakuje podobný výklad v hesle *Kritika* (*Masarykův slovník naučný* 4, Praha 1929, s. 178): "Anebo se kritik úmyslně oprostuje od takového duševního zkoumání, jež označuje za zbytečné a nediskrétní, a soustřeďuje se jen a jen na vytvořené dílo, stanově, podle příkladu italské estetiky B. Croceho, totožnost 'názoru' a 'výrazu'".

²⁸ "Spiskem tímto podávám si odpověď na základní otázky umělecké, jak jsem si je formuloval hlavně přemítaje o spisech Benedetta Croceho. Estetika moje jest vědomě croceovskou" (J. Bartoš: *Umění: Úvod do estetiky*, Praha 1922, s. 7).

²⁹ J. Bartoš: O hlavních úkolech Českého časopisu estetického (1920), *Český časopis estetický* 1921, s. 38-39.

³⁰ Tamtéž, s. 34.

³¹ Tamtéž, s. 35.

³² Tamtéž, s. 36.

³³ O. Sus: Poznámka ke dvěma estetickým programům, *Estetika* 1968, s. 65.

³⁴ "Estetický program, o němž mi jde, označuje se obyčejně heslem estetiky psychologické. (...) Třeba se věnovat nejprve zvláštním, speciálním úkolům, třeba pracovati 'zdola', jak pravil Fechner. Více vykoná podrobný rozbor zcela zvláštního případu než 'velikými rysy' podaná hesla" (O. Zich: Úkoly české estetiky [1919], *Estetika* 1968, s. 65, 66).

³⁵ "...zabochujeme tu z psychologie již do fyziologie a k této vědě musí se utéci estetika při zkoumání četných stránek uměleckého tvoření, probíhajících podvědomě. Je ku podivu, jak zaostalá jest dosud v tomto směru běžná estetika" (tamtéž, s. 68).

ry mystické psychologicky nejasnými hesly, jako intuice apod.³⁶ Chápe-li tuto poznámku jako narážku na Croceho, Zich zřejmě nepostřehl podstatu jeho čisté intuice, která nemůže být považována za empiristický pojem, neboť jde o teoretickou aktivitu, kantovsky fundovanou a priori: v Croceově estetice totiž umění a jazyk mají transcendentální předpoklad stejně jako intuice a výraz, které nejsou tedy prostředky, nýbrž podmínkou výkladu estetických jevů.

Protipsychologická pozice není nepodstatným rysem Croceova myšlení, neboť souvisí s jeho pojetím filozofie ducha a s novokantovskou reakcí na psychologismus: celá Croceova *Estetika* může být považována za odpověď na onu estetiku "vcítění"³⁷ – založenou na Einfühlungstheorie –, která na přelomu století měla v Německu převahu nad post-idealistickými a formalistickými tendencemi. V českém kontextu měl psychologismus rovněž silné postavení, neboť odpovídal jednak obecně vývoji herbartismu a protihbartovské reakci, jednak také té směsi empirismu, pozitivismu a spiritualismu, která charakterizovala například český estetický realismus v jeho masarykovské variantě.

Vnější, hned zřejmé důvody, proč v Čechách nedošlo k zásadní diskusi o Croceově *Estetice* a proč její ohlas byl neveliký, mohou tedy být shledány v nepřímé recepci estetických prací italského filozofa. Hlubší odůvodnění tohoto jevu je ovšem vnitřní a odpovídá celkové charakteristice vývoje českého estetického myšlení.

³⁶ Tamtéž, s. 68-69.

³⁷ Srov. P. D'Angelo: *L'estetica di Benedetto Croce*, Roma-Bari 1982, s. 56.